

Potpukovnik
mr DRAGOLJUB DAMNJANOVIC

Andragoško-metodički aspekti motivacije vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje

Pod motivacijom za političko obrazovanje i vaspitanje podrazumevamo pokretanje, usmeravanje, održavanje, razvijanje i integrisanje aktivnosti vojnika radi usvajanja programskih sadržaja i društvenih vrednosti, kao i njihove stvaralačke aktivnosti u celokupnom radu i životu jedinice. Motivi uvek proizilaze iz društvenih i ličnih potreba, želja, interesa, već stečenih znanja, stavova, osećanja ljudi i spoljnih činilaca.

Na razvoj motivacije utiču mnogi faktori kao što su: školska sprema, socijalno poreklo, zanimanje, životni standard, članstvo u SKJ, učešće na radnim akcijama, mesto boravka, društveni položaj i dr. Postavlja se, dakle, pitanje šta treba činiti da bi se postigli najbolji vaspitno-obrazovni rezultati, pri čemu je nužna primena određenih metodičkih postupaka, uvažavanje zakonitosti i iskustvenih normi. Ti problemi će biti predmet našeg razmatranja. Analiza postavljenih pitanja temelji se u prvom redu na rezultatima istraživanja. Saznanja do kojih se pri tome došlo mogu biti od značaja kako za realizatore programa političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika tako i za druge subjekte vaspitanja i obuke u celini.

Značaj i struktura motivacije

Andragoško-metodički aspekti motivacije vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje, obuhvataju samo najznačajnija pitanja us-

meravanja, razvijanja, oblikovanja i integrisanja motiva, kao i preventivne mere za sprečavanje nekih smetnji, prepreka i poteškoća. U razvijanju motivacije ne radi se o nekim specijalnim merama i metodičkim postupcima. Ako se u nastavi dosledno uvažavaju nastavni principi, ako je planiranje nastave metodološki korektno izvedeno, ako je priprema za nastavu na visokom stručnom i metodičkom nivou, ako se u nastavi primenjuju adekvatne kombinacije nastavnih metoda i njihovih postupaka, ako se primenjuju različiti izvori znanja, ako se ostvareni rezultati stalno i znalački vrednuju, ako je u nastavi stalno prisutan problemski pristup u otkrivanju pojava i zakonitosti u sadržajima i ako su vojnici pri tome aktivni subjekti nastavnog procesa — onda su to osnovni preduslovi za veću motivaciju. Osnovno pitanje koje se pri tome nameće je: *kako postići to da u procesu učenja stalno i intenzivno deluju motivi koji manje ili više potpuno uključuju ličnost u određenu aktivnost i vode znatnom povišenju efekta učenja*.¹ Odgovor nalazimo delom u imperativu da »u negovanju motivacije učenika treba imati stalno na umu pedagoški zahtev da motivaciju treba razvijati, da na nju treba delovati, da njom treba rukovoditi i da nju treba tako vaspitavati da učenici prelaze što uspešnije u svom ponašanju od motiva nižega reda na motive višeg reda«. ²

Praksa pokazuje da u tom procesu dominantno mesto ima tzv. predavačka nastava. Gotovo svi nastavnici tvrde da je najlakše spremi se za takvu nastavu gde će se izlagati gotove činjenice, zadavati određeni zadaci i tražiti njihovo izvršenje. Međutim, istraživanja pokazuju da u takvoj nastavi vojnici nisu dovoljno motivisani. Jer, škole se danas ne vrednuju samo po tome koliko daju »gotovih znanja«, činjenica i osposobljenosti za konkretnu delatnost, već i po tome koliko su okrenute budućnosti u smislu osposobljavanja za samoobrazovanje, samostalno praćenje literature, sredstava masovnog komuniciranja, kritičkog pristupa i uključivanja u društveno-politički život. Zato možemo reći da se osnovna funkcija motivacije vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje svodi na: a) pokretanje njihove aktivnosti stvaranjem povoljne radne atmosfere; b) usmeravanje kojim se daje pravac aktivnosti, vrednosna orijentacija i valencija; c) determinantnu funkciju, kojom se određuju, sinhronizuju i integrišu metodički postupci radi postizanja optimalnih rezultata vojnika u nastavnoj grupi.

¹ Tihomir Prodanović i Radisav Ničković: *Didaktika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1974, str. 141.

² Branko Rakić: *Motivacija i školsko učenje*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1970, str. 47.

Ljudi su češće i više motivisani neposrednim i bliskim potrebama i navikama nego daljim ciljevima. Zato mlade ljude treba tako vaspitavati da neposrednu motivaciju (koja traje samo dotle dok cilj nije postignut) zamenjuju širokom motivacijom koja organizuje i usmerava mnoštvo aktivnosti, i koja se produžava i onda kada su bliski ciljevi postignuti. Prevedeno na jezik metodike, to znači da se vojnici ne smeju zadovoljiti time što su ostvarili cilj jedne nastavne jedinice, već to zadovoljenje treba da prenesu na svoju perspektivu.

Rezultati istraživanja su potvrdili da vojnici imaju razvijene pozitivne stavove prema osnovnim ciljevima izgradnje našeg socijalističkog samoupravljanja, da je to i osnovna težnja mladih ljudi. Oni pri tome na prvo mesto stavljaju bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, zatim idejno-političku ulogu SKJ, nesvrstanu politiku, socijalističko samoupravljanje, koncepciju opštenarodne odbrane, ličnu slobodu čoveka i druge vrednosti. *Ideal u principu povezuje kompleksne ljudske potrebe, ciljeva i vrijednosti života. Upravo, njegovanjem disjunktivne motivacije u odgojno-obrazovnom procesu ideal i dobija navedenu funkciju, jer preko ideala čovjek u stvari transcendirira sebe, ostvaruje vrijednosti života, zadovoljava svoje potrebe, želje i realno postavljene ciljeve.*³ Ideali su uvek ispred čoveka. Oni nisu zatvoren sistem i čovek je u mogućnosti da sebe nađe u njima; on traga za novim i prestaje da bude rob svojih navika i kratkoročnih ciljeva, ali to nikako ne znači da se može bez kratkoročnih ciljeva i operativnih zadataka izvoditi nastava i razvijati motivacija. Naprotiv, bliski i daleki ciljevi čine jedinstvo. Daleki ciljevi se mogu ostvariti samo pomoću mnoštva bliskih. Dakle, perspektiva je ideal koji *označava čovjekovu težnju za emancipacijom, za slobodom, ali on može da se pretvori u svoju suprotnost, u mit, idol, fikciju. Odsustvo ideala znak je i totalnog otuđenja, gdje nema ideala tamo nema ni čovjeka.*⁴

Postavlja se pitanje: koliko u nastavi političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika razvijamo opštu motivaciju prema vrednostima koje predstavljaju ideale; koliko su ti ideali zaista prisutni prilikom realizacije svake nastavne jedinice; koliko oni inspirišu vojnike na povećanu aktivnost, s jedne strane, i nisu li neke utilitarističke vrednosti preovladale u našem obrazovno-vaspitnom radu; nisu li, na primer, nagradno odsustvo, vanredni izlazak u grad i slične nagrade, postale same sebi cilj? Jer, dejstvo nagrade je kratkotrajno. Ono traje dok cilj nije zadovoljen. Dejstvo ideala je dugotrajno i nikada

³ Vladimir Vujičić: *Disjunktivna motivacija i školsko učenje*, »Pedagoška stvarnost«, br. 5, 1973, str. 408.

⁴ Arif Tanović: *Ideal i stvarnost*, »Iskustva«, br. 9—10, 1972.

ne može svesti na prostu šemu: stimulans — reakcija. Putevi ka ostvarenju ideala su puni poteškoća, problema, inicijativa, stvaralaštva i zadovoljstva. Oni deluju na ukupnu motivaciju koja je mnogo važnija od izolovanih nastojanja koja su usmerena na izazivanje većeg broja nezavisnih motiva. Međutim, to ne znači da ne treba primenjivati stimulativne mere. Treba, ali i one moraju biti u funkciji šire, trajne motivacije.

U vezi s tim postavlja se problem strukture motivacije, što je bila jedna od varijabli u našem istraživanju. Tom prilikom je dobijena rang-grupa faktora motivacije.⁵

Tabela 1

Rang-grupa faktora motivacije

	Broj biranja tvrdnje	%	Broj poena	%
1. Cilj i zadaci političkog obrazovanja i vaspitanja	1125	30	9990	34
2. Spoljni faktori motivacije	1007	27	8867	30
3. Unutrašnji faktori motivacije	850	23	5525	19
4. Metodički faktori motivacije	714	19	5426	18

U ukupnoj motivisanosti podaci pokazuju da je više zastupljena spoljna motivacija od unutrašnje, što nije sasvim u skladu sa značajem tih faktora u pogledu trajnosti motivacije.

Ako su ciljevi političkog obrazovanja i vaspitanja zaista prva grupa faktora, onda s punim pravom možemo tvrditi da su dobijeni u skladu sa kognitivnom teorijom motivacije, u kojoj osnovu čine planiranje, namera, shvatanje, uočavanje i drugi kognitivni procesi. Ako vojnici prihvate opšte ciljeve i zadatke kao svoje, onda iz njih proizilazi namera (želja) koja je okrenuta sadašnjosti *ali još snažnije orijentisana na budućnost. Koristeći se tim pojmom, možemo da pratimo tok motivacije onako kako teče i život koji se stvarno živi — u budućnost, a ne da, kao što većina teorija čini, idemo unazad u prošlost.*⁶

Da li time što smo upoznali stepen usvajanja cilja i zadataka političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika možemo tvrditi da imamo plan rada pomoću koga možemo u budućnosti da sagledamo stepen motivisanosti i stremljenja vojnika? Na ovo pitanje mogli bismo da damo potvrđan odgovor, ali uz napomenu da i drugi faktori ostanu

⁵ Podaci su dobijeni putem testa motivacije koji je primenjen u istraživanju. Test je sastavljen od 25 tvrdnji (čestica) čije su vrednosti posebnom metodologijom unapred utvrđene.

⁶ Gordon Olport: *Sklop i razvoj ličnosti*, »Kultura«, Beograd 1969.

pozitivno usmereni. To znači da je želja za prihvatanjem i usvajanjem osnovnih društvenih vrednosti polazna tačka motivacionog procesa.

Drugi sloj motivisanosti je rezultat delovanja *unutrašnjih faktora*. To je lična spremnost vojnika na zalaganje, isticanje, sticanje ugleda, učenja sa oduševljenjem, zadovoljstvom i bez prisile, ispoljavanje sposobnosti u smislu samopotvrđivanja (Marks) i samoaktualizacije (Maslov). Rezultati našeg istraživanja pokazuju da taj sloj motivisanosti nije razvijen toliko koliko ističu neki autori. Da li time što nije potvrđena teorija o hijerarhiji motiva možemo smatrati da dobijeni rezultati nisu u skladu s njom? Odgovor je negativan. Iako je ova grupa motiva zastupljena sa najvećim brojem čestica, ona je socijalno manje poželjna u očima vojnika, što je i došlo do većeg izražaja prilikom rešavanja testa motivacije. Verovatno bi za merenje unutrašnje motivacije projekтивna tehnika dala objektivnije rezultate.

Metodički faktori predstavljaju treći sloj motivisanosti. Od njih zavisi stvaranje logičnih, psiholoških i ergoloških uslova za optimalno odvijanje nastavnog procesa. Rezultati istraživanja pokazuju da primarno mesto među metodičkim faktorima zauzima tvrdnja (čestica) da ispoljavanje vojnika na nastavi uglavnom zavisi od starešine, njegove stručne i metodičke osposobljenosti da gradivo izlaže na interesantan način. Interesovanje za političko obrazovanje i vaspitanje gubi se kada se izvodi uvek na isti način.

Četvrti po značaju sloj motivisanosti razvija se pod uticajem *spoljnih faktora*. On je, kao što se vidi iz tabele 1, drugi prema dobijenim rezultatima. To znači da vojnik više uči pod uticajem drugova, kolektiva, komandira i stimulativnih mera, a manje iz unutrašnjih pobuda. Spoljni faktori treba da se aktiviraju tek kada se nedovoljno ispoljavaju drugi. Tako visok rang ovog faktora, pre svega, može se objasniti prirodom vojne organizacije u koju vojnik ne stupa dobrovoljno, bez obzira što je ona revolucionarna i socijalistička armija. Ona, mada mnogo više demokratska po svojoj suštini u odnosu na druge armije u kapitalističkom sistemu, postavlja pred vojnike određene zahteve, obaveze, kriterije ponašanja, a samim tim i specifične uslove života.

U suštini, ova podela se može svesti na *unutrašnju* i *spoljašnju motivaciju*. U tom smislu ciljevi su spoljni faktori sve dotle dok ne budu u potpunosti prihvaćeni i dok ne postanu lično ubedenje vojnika, odnosno prerastu u unutrašnju motivaciju. Metodički faktori više spadaju u spoljnu motivaciju. O odnosu pojedinih faktora (grupa) biće reči i kasnije.

Motivacija i cilj političkog obrazovanja i vaspitanja

Ciljevi i zadaci političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika predstavljaju polaznu osnovu u planiranju, pripremi, organizaciji, realizaciji i vrednovanju nastavnih sadržaja. U tom smislu oni su ideja vodilja, usmeravajući motivi i osnovni kriterij realizacije nastavnog programa. Metodološka racionala u istraživanju motivacije vojnika su upravo ciljevi kao vrednosni objektivni zadovoljavanja određenih potreba, osećanja i želja. Kada dobiju svoj psihološki oblik u vidu želja, onda oni postaju unutrašnja, pokretačka snaga u obrazovanju. Međutim, kao što praksa potvrđuje, to nije nimalo jednostavno postići. Jer, za razvoj unutrašnje motivacije značajno je uviđanje smisla onog što se uči i radi. Bez toga svaki pokušaj da se nešto uradi predstavlja veliki napor, posebno ako je rezultat shvatanja da je to nametanje tuđe volje. To može dovesti od mehaničkog učenja i formalističkog stava, što je najnepoželjnije. Na tu opasnost upozoravaju savremeni pedagozi i psiholozi. *Motivacija obuhvata, pre svega, da onaj koji uči zna šta treba naučiti, s druge strane, da je shvatio zašto je preduzeto učenje poželjno, tj. zašto ono što uči treba da uči.*⁷

Kognitivna teorija motivacije stavlja ciljeve u centar objašnjenja motivacionog procesa, a predviđanja i očekivanja usmerava kao objektu postignuća. Naučeni ciljevi ponašanja predstavljaju krajnji domet učenja uopšte, i zato su od posebne važnosti u razvijanju motivacije. Oni relativno trajno izražavaju lične i društvene potrebe. Kada postanu lično svojstvo vojnika, postaju i snažni pokretači, ne samo u nastavi nego i u celokupnom životu i radu u jedinici. Međutim, nije lako utvrditi koliko je neki cilj postao lično svojstvo, lična vrednost, jer nije sasvim poznato šta ličnost očekuje od ostvarenja cilja, koju korist priželjkuje. U vezi s tim, Franković piše: *Problem idejnosti i političnosti nastave za nas i jest u tome kako da se izgradi takva ličnost za koju će ono što je društveno značajno biti i individualno značajno, tj. djelatnosti i ponašanja, u kojem će se pojedinac — ličnost osjećati kao slobodni izvršilac volje kolektiva (ali ne svake volje, nego one koja leži na liniji povjesnog razvitka).*⁸

Iz naše samoupravne prakse poznato je da radni ljudi koji su učestvovali u donošenju odluka i u formulaciji ciljeva razvitka po-

⁷ Nikola Vučenov: *Motivacija u studijskom radu*, Didaktički problemi u procesu visokoškolske nastave, Beograd 1977, str. 112.

⁸ Dragutin Franković: *Bitna obeležja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, PKZ, Zagreb 1977, str. 131.

kazuju aktivnije učešće u realizaciji tih odluka i ciljeva. U političkom obrazovanju i vaspitanju, takođe, postoji mogućnost zajedničkog određivanja operativnih zadataka nastavnih jedinica i tema, analiza ostvarenja i njihovog vrednovanja.

Svesnost, jasnost i konkretnost ciljeva i operativnih zadataka osnovni su zahtevi od kojih zavisi stepen zalaganja svakog vojnika. Zato je u nastavi potrebno stvarati takve situacije koje će kod vojnika izazvati upitne stavove: zašto izučavaju nastavnu jedinicu; šta dobijaju izučavanjem teme, a šta gube ako je dobro ne savladaju; kako temu mogu da povežu sa životnim problemima itd. Da bi razvio takvo razmišljanje vojnika, starešina mora da postavlja realne ciljeve i zadatke. Usled previsokih zahteva dolazi do »zagušivanja« i »prelivanja«, tako da kod vojnika kojima cilj izgleda nerealan izazivaju demotivaciju. Zato i zadaci ciljeva treba da budu ni previše laki ni previše teški. Da bi ih starešina mogao realno postavljati, treba da zna nivo aspiracije svakog vojnika, njegovu školsku spremu, zanimanje, socijalno poreklo, aktivnost u društveno-političkim organizacijama i druge relevantne karakteristike.

Na nivo aspiracije utiču brojni faktori, a ovde ćemo navesti sledeće: saznanje svakog pojedinca o svojim sposobnostima i mogućnostima, jer u tim granicama čovek sebi postavlja granicu ostvarenja ciljeva; svest o tome koji su nivoi ostvarenja mogući; vlastita istorija uspeha i neuspeha i status pojedinca u grupi. Celovitom procenom nabrojanih faktora, može se steći opšta slika stremljenja vojnika ka postavljenim ciljevima.

Iz rezultata istraživanja može se zaključiti da dominiraju one potrebe u izučavanju političkog obrazovanja i vaspitanja koje vojnici najčešće formulišu kao: razumevanje društvene stvarnosti, upoznavanje društveno-političkog sistema, sticanje znanja, učestvovanje u samoupravljanju, uočavanje važnosti sadržaja, sagledavanje mesta i uloge naše zemlje u međunarodnim odnosima, upoznavanje koncepcije opštenarodne odbrane i dr.

Neposredne koristi od političkog obrazovanja i vaspitanja vojnici iskazuju na dosta interesantan način. Oni na prvo mesto stavljaju znanja, zatim uključivanje u politički život posle odsluženja vojnog roka, primanje u članstvo SKJ, dobijanje značke »Primeran vojnik« i druga priznanja. Korist od stečenih znanja u perspektivi vojnici najčešće vide u životnim situacijama nakon odsluženja vojnog roka. Ta činjenica je od posebnog značaja sa stanovišta ostvarenja opšteg cilja programa obuke i postavljanja zadataka koji se odnose na jačanje moralno-političkog stanja, izgradnju vojnih kolektiva, jačanje discipline, sprečavanja uticaja neprijateljske propagande i drugih.

Motivisanost vojnika prema tematskim oblastima programa

Analiza sadržaja Programa političkog obrazovanja i vaspitanja pokazuje da je on interdisciplinaran, da je u njemu zastupljeno jedinstvo teorije i prakse. Tematsku celinu »Socijalističko samoupravljanje u Jugoslaviji« sačinjava deset tema, koje kod vojnika pobuđuju različito interesovanje. To se može reći i za program u celini, koji pored te programske celine obuhvata »Revolucionarne tradicije naroda i narodnosti Jugoslavije« i »Tekuću problematiku«. Gledajući program u celini, stepen interesovanja po oblastima je sledeći: međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije (45,50%), NOB i stvaranje narodne vlasti (18,80%), samoupravljanje i delegatski sistem (13,50%), istorija naših naroda i narodnosti (10,20%), privredni razvitak naše zemlje (5,30%) itd. Razlozi takvog redosleda interesovanja nisu posebno razmatrani. Ipak, neke činjenice u vezi s tim su očigledne.

Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije su oblast koja najviše interesuje vojnika, verovatno zbog toga što se današnji svet nalazi na jednoj od najznačajnijih prekretnica u svojoj istoriji, što se kriza kapitalističkog sistema povećava i što se socijalizam sve više razvija kao svetski proces. Polazeći od takvog stanja, Jugoslavija se zalaže za doslednu primenu načela miroljubive aktivne koegzistencije u međunarodnim odnosima. Ona pripada pokretu nesvrstanih i u njemu je jedna od najaktivnijih činilaca, a drug Tito je bio jedan od osnivača i najistaknutija ličnost tog pokreta. Zato je sasvim razumljivo što mladog čoveka interesuje perspektiva čovečanstva, posebno položaj i uloga naše zemlje.

Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija je najznačajniji događaj u našoj istorije. Mlade generacije su neposredni nosioci kontinuiteta te revolucije i zainteresovani za njene savremene tokove i preobražaje. Oni o tome dosta znaju, jer su programi naših škola bogati činjenicama iz naše savremene istorije. U vezi s tim, spomenici, jubilarne proslave, sredstva masovnog komuniciranja, ekskurzije i drugi oblici, predstavljaju osnovne izvore znanja, negovanja tradicija i razvoja patriotizma. U Armiji se čine posebni napori da se takav kontinuitet nastavi.

Samoupravljanje i delegatski sistem su okosnica tematske celine »Socijalističko samoupravljanje u Jugoslaviji«. Ono kao osnovni društveni odnos i proces, kao teorijski koncept i praksa, stavlja čoveka u nov društveni, politički i ekonomski položaj. Omogućava mu da neposredno izrazi i zadovolji svoje samoupravne interese i po-

trebe. Delegatski sistem je jedna od najznačajnijih novina koja omogućava neposredno ostvarivanje samoupravnih prava i obaveza radničke klase i svih radnih ljudi. Stoga je razumljivo što kod mladih ljudi postoji interesovanje za ta osnovna pitanja socijalističkog preobražaja naše zajednice.

Istorija naših naroda i narodnosti, naročito novija, zauzima značajno mesto u Programu. Od 26 tema u delu Programa »Revolucionarne tradicije naših naroda i narodnosti«, većina je iz naše savremene istorije, odnosno NOR-a i socijalističke revolucije. Verovatno bi pokazatelj interesovanja bio i veći da je pitanje u istraživanju bilo konkretnije, naime da se odnosilo na savremenu istoriju a ne na istoriju uopšte.

Privredni razvitak naše zemlje obrađuje se u temi »Društveno-ekonomske osnove socijalističkog samoupravljanja« kao i u okviru tekuće problematike. Po stepenu interesovanja ta oblast zauzima peto mesto, što ukazuje da se moraju više isticati rezultati privrednog razvitka naše zemlje. Poznavanje uslova našeg ekonomskog razvoja i postignutih rezultata značajna su pretpostavka i za razumevanje teškoća koje se javljaju.

Iz razmatranja razvijenosti interesovanja vojnika za pojedine oblasti političkog obrazovanja i vaspitanja vide se, u stvari, kategorije koje se mogu usmeravati, razvijati i održavati. Ujedno, to pokazuje kakva bi trebalo da bude uloga starešina u razvijanju interesovanja prema onim područjima koja su od posebne važnosti za ostvarivanje osnovnog cilja i zadataka u političkom radu, pa i procesu vaspitanja i obuke u celini.

Motivacija i principi u političkom obrazovanju i vaspitanju vojnika

Sa aspekta psihologije, didaktike i metodike, zakonitosti, princip i pravila se ne mogu propisati odnosno ne mogu se odrediti nezavisno od procesa motivacije, nastavne prakse i procesa učenja. Didaktički principi se zapravo neprekidno izvode iz nastavne prakse. Oni su utoliko tačni ukoliko su objektivni izraz onih faktora koji bitno utiču na nastavni proces. Tek kada su na osnovu bogate prakse i istraživanja uopšteni, oni postaju određeni usmerivači, norme, regulatori i integratori ponašanja svih subjekata u nastavnom procesu. S obzirom da je motivacija ključ za razumevanje ponašanja vojnika u obuci i vaspitanju, i da je ona u osnovi njegove društvene i psihološke prirode — možemo s pravom zaključiti da

metodički principi odražavaju tu prirodu i nalaze se u žiži problema razvijanja motivacije. Principi, dakle, sa ostalim faktorima motivacije, čine jedinstvo.

U nastavi političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika nužno je da se uvažava nekoliko na taj način izvedenih principa: princip idejnosti i vaspitne usmerenosti; princip svesne aktivnosti i stvaralaštva; princip sistematičnosti i postupnosti; princip očiglednosti; princip individualizacije, poznavanja i poštovanja ličnosti; princip jedinstva teorije i prakse; princip otvaranja perspektive i princip trajnosti znanja i racionalizacije.

Princip marksističke idejnosti i vaspitne usmerenosti obezbeđuje izgrađivanje marksističkog pogleda na svet, a to znači razumevanje suštine savremenih društvenih kretanja, usvajanje idejnih opredeljenja i politike SKJ, razumevanje tokova razvoja našeg socijalističkog samoupravnog društva; na tim osnovama on podstiče stvaralački odnos prema zadacima. Zbog toga je uvažavanje tog principa osnovni preduslov za razvijanje motivacije. »Ako hoćemo da nastava bude marksistički idejna, moramo na svakom satu i u cjelokupnom nastavnom procesu djelovati tako da učenici osim znanja činjenica, podataka i različitih imena, brojeva i sl., nauče i nešto više, tj. da formiraju i određene znanstvene pojmove i druge generalizacije i tako postupno formiraju uopćenu sliku svijeta«. ⁹

Nastavnici, međutim, često insistiraju na pamćenju imena, godina, podela i formalnih pokazatelja uspešnosti, a manje na stavovima, uverenjima, motivaciji, sposobnostima za samoobrazovanje i navikama. To je jedan od najizrazitijih problema u nastavi. Jer, nije dovoljno znati i biti informisan, već biti i subjektivno spreman postupati u skladu sa znanjem. Vaspitnost i idejnost čine na taj način jedinstvo. Vaspitnost iskazuje stepen razvijenosti stavova prema osnovnim vrednostima našeg socijalističkog društva, prema svojim obavezama u jedinici i prema sebi. Ona se izražava znanjem, sposobnošću, emocijama, motivacijom i aktivnostima u svakodnevnom životu i radu vojnika.

Princip svesne aktivnosti i stvaralaštva vojnika proizilaze iz gnoseološkog položaja subjekta prema objektivnoj stvarnosti u procesu saznanja, iz položaja vojnika u socijalno-ekonomskoj strukturi društva i njegovog položaja u Armiji. Praksa pokazuje da je razvijanje čovekovih saznanja, stavova i osobina nemoguće bez njegovog svesnog, aktivnog, motivacionog i stvaralačkog odnosa prema stvarnosti. Suština tog principa se svodi na to da vojnici budu svesni

⁹ Dragutin Franković: *Bitna obilježja socijalističke idejnosti i političnosti nastave*, PKZ, Zagreb 1977, str. 112.

ciljeva i zadataka političkog obrazovanja i vaspitanja, da poznaju načine sticanja znanja, razvijanja stavova, uverenja i sposobnosti, da svesno, aktivno i stvaralački učestvuju u nastavnom radu, da sa razumevanjem uče i uočavaju društvene pojave i procese, da se ponašaju u skladu sa poznatim i da se aktivno uključuju u politički rad i nakon odsluženja vojnog roka.

»Otuda je osnovna pretpostavka realizacije ovog principa — pravilno shvatanje njegove suštine i ubeđenost starešina u vaspitno-obrazovnu efikasnost aktiviranja vojnika u nastavnom i vanna-stavnom obrazovnom radu, a zatim u stvaranju takvih uslova koji će omogućiti i tražiti aktivan odnos prema nastavnim zadacima«. ¹⁰ Dakle, od starešina mnogo zavisi da li će vojnik biti aktivan subjekat nastave ili ne, da li će se stvoriti povoljna atmosfera za ispoljavanje njegove ličnosti i u kojoj će meri vojnici ispoljavati svoje potencijalne sposobnosti kritičkog mišljenja i stvaralaštva.

Međutim, čini se da nisu stvoreni svi uslovi da starešine mogu u punoj meri uvažavati taj princip u skladu sa njegovom suštinom. Rezultati istraživanja pre svega pokazuju da starešine nisu dovoljno metodički osposobljene za dosledno uvažavanje tog principa. Tačnije, nedovoljno poznavanje psihologije ličnosti vojnika i metodike rada jedna je od teškoća mladih komandira vodova i četa.

Princip sistematičnosti i postupnosti podrazumeva da se politička znanja u nastavi stiču logičkim redom, postupno i povezano, iznošenjem novog gradiva tek kada je prethodno usvojeno. Uvažavanje tog principa doprinosi razvoju motivacije, jer se stvaraju optimalni uslovi za nastavni rad bez prestimulisanja (nagomilavanja gradiva). Tada se kod vojnika stvara optimističko raspoloženje, tj. uverenje da se gradivo *može usvojiti*.

Sistematičnost i postupnost treba da počnu već od organa nadležnih za izradu programa političkog obrazovanja i vaspitanja. Dalji korak u uvažavanju ovog principa čini starešina, tako što bira težišne činjenice, međusobno ih povezuje, tako da nove uvek proizilaze iz prethodnih, usvojenih. Sa stanovišta razvijanja motivacije vrednost ovog principa (od bližeg ka daljem, od jednostavnog ka složenom, od lakšeg ka težem, od poznatog ka nepoznatom) je u tome što nastavnika upućuje na organizaciju nastavnog rada u skladu s psihološkim zakonitostima učenja. Naime, vojnici su u takvoj nastavi više motivisani, zato što su aktivni subjekti nastave. Princip sistematičnosti i postupnosti je u tesnoj vezi s rezultatima istraživanja smetnji (brzo izlaganje gradiva i upotreba nepoznatih reči).

¹⁰ Đoko Mijatović: *Metodika nastave društveno-političkog obrazovanja vojnika*, DSNO — Politička uprava, Beograd 1969, str. 98.

Princip očiglednosti je »zlatno pravilo didaktike« (Komenski). *Njegova suština je u živom, plastičnom, konkretnom i misaonom prikazivanju složenih društvenih procesa i pojava koje se uklapaju u saznanja i iskustva vojnika.* Dosledno uvažavanje ovog principa omogućava veću aktivnost vojnika, stalnu vezu sa praksom, produktivnije učenje, brže formiranje pojmova, razvijanje mentalnih sposobnosti, izazivanje određenih emocija i osposobljavanje za primenu naučenog u praksi. Očiglednost, prema tome, nije samo ono što se neposredno čulno opaža. Ona u obrazovanju odraslih i u političkom obrazovanju i vaspitanju vojnika ima mnogo šire značenje. Jer, kako je pisao Engels, »našem oku se prisajedinjuju ne samo još druga osećanja već i delatnosti mišljenja«. Saznanje je jedinstvo neposrednog čulnog opažanja, apstraktnog mišljenja i prakse.

S obzirom na složenost sadržaja, na njihovu mnogostruku determinisanost, na sadržaje koji proučavaju društvene pojave i procese, mnogo je važnija slikovita i misaona očiglednost. Međutim, to nikako ne znači da nije potrebna i predmetna očiglednost. Bez jedinstva jednog i drugog nema pravog znanja, ne može biti jedinstva teorije i prakse. U procesu ostvarivanja principa očiglednosti mora se voditi računa da ne dođe do vulgarizacije i da primena nastavnih sredstava ne bude sama sebi cilj. Primena nastavnih sredstava u političkom obrazovanju i vaspitanju ima svrhu samo ako su ona nov izvor znanja, ako pojavu ili proces razjašnjavaju, i ako se nastavno gradivo može potpunije prikazati na slici, dijapozitivu, filmu i drugom tehnikom.

U istraživanju razvijanja motivacije interesovali su nas didaktički zahtevi efikasnosti i vrednosti nastavnih sredstava. Na osnovu dobijenih rezultata, rang zahteva i vrednosti je sledeći: 1) motivišu vojnike, bude interese i stvaraju nove obrazovne potrebe (70%); obezbeđuju racionalnost učenja (66%); podstiču misaonu aktivnost i apstraktno logičko mišljenje (64%); usklađena su sa sadržajem koji se izučava (64%); prilagođena su intelektualnim mogućnostima vojnika (60%) i adekvatna su (57%).

Može se zaključiti da realizacija principa očiglednosti primenom određenih sredstava zauzima visoko mesto u razvijanju motivacije vojnika. Takođe se može potvrditi teorijski stav da nije tako jednostavno putem nastavnih sredstava izraziti suštinu gradiva. Iz rezultata istraživanja može se zaključiti da je potreban diferencirani pristup u realizaciji principa očiglednosti. Jer, što su vojnici u toku školovanja više osposobljeni za apstraktno mišljenje, utoliko im je manje potrebna neposredna čulna očiglednost, i obratno.

Princip individualizacije, poznavanja i poštovanja ličnosti vojnika proizilazi iz saznanja da se vojnici razlikuju prema svojim sposobnostima, karakteru, motivaciji, prethodnom znanju, iskustvu, socijalnom poreklu i drugim karakteristikama. Da bi komandir podsticao razvoj ličnosti on mora da je i poznaje. Suština tog principa je prilagođavanje sadržaja i čitave metodike karakteristikama vojnika. Zato starešina i putem nastave i u vannastavnom obrazovnom radu treba da odmerava težinu gradiva, tempo rada i zadatke prema svakom vojniku pojedinačno.

Istraživanje pokazuje da se bolji rezultati postižu ako se radi sa manjom grupom. U odeljenju (grupi) postoji veća mogućnost da svaki vojnik diskutuje, da se lakše ostvari težnja za afirmacijom. Isto tako, postoji veća mogućnost za borbu mišljenja, odnosno vojnik je u situaciji da iskaže znanje, da se oslobodi da pokaže svoje sposobnosti. Rezultati istraživanja takođe pokazuju da postoje znatne razlike između vojnika koji pripadaju različitim grupama specijalnosti, koje se moraju uvažavati u nastavi. Sposobnosti koje vojnik ispoljava u izvršavanju svakodnevnih zadataka takođe su bitne. One su osnova individualizacije u nastavi i drugim vidovima obrazovanja i vaspitanja. Rad u grupama podstiče individualni uspeh, odnos prema obavezama je izvorniji i čvršći, a povećava se raznovrsnost oblika, metoda i rešenja. Sve to povećava motivisanost jer se vojnik stalno upoređuje s drugima.

Individualni rad u potpunosti obezbeđuje da se učenje prilagodi vlastitim sposobnostima. Starešina treba da dâ odgovarajuće sadržaje i pitanja, i da pažljivo vrednuje ne samo znanja vojnika, već i njihovo napredovanje u odnosu na početna znanja. Rad s pojedincom ili grupom u vannastavnom obrazovnom radu, sa stanovišta uvažavanja ovog principa, može više da dođe do izražaja nego u nastavi, naročito kod vojnika sa nižim obrazovanjem.

Princip jedinstva teorije i prakse je u tesnoj vezi s principima idejnosti, svesne aktivnosti i očiglednosti. Ako vojnici sadržaje političkog obrazovanja i vaspitanja usvoje isključivo kao teorijsko znanje, oni neće biti dovoljno motivisani za učenje, praćenje sredstava masovne komunikacije, literature i političkih događaja, pošto neće uvideti značaj svojih napora i upotrebne vrednosti takvog znanja. Zbog toga *komandir ima izvanredno složen zadatak u razvijanju perspektive praktične vrednosti i upotrebljivosti teorijskih znanja koja čine jedinstvo s praktičnim akcijama kolektiva i pojedinca.* Teorijska znanja su, dakle, motivi koji usmeravaju na određena rešenja i političku akciju, ali ne smeju biti sami sebi cilj. Zato ukazivanje na primere iz jedinice i iz prakse samoupravljanja postaje

imperativ ostvarenja principa jedinstva teorije i prakse. Oko 25% vojnika smatra da se taj princip nedovoljno uvažava u nastavi političkog obrazovanja i vaspitanja.

Princip trajnosti znanja, stavova i uverenja takođe je značajan sa stanovišta razvijanja motivacije. Jer, znanja, stavovi i uverenja koja se razvijaju u političkom obrazovanju i vaspitanju treba da postanu trajna svojina vojnika, koja će usmeravati njihov razvoj i praktičnu delatnost. Taj zahtev se ostvaruje doslednim uvažavanjem svih principa, jer je čitava metodika razvijanja motivacije upravo usmerena na razvijanje vrednosti izraženih u znanjima, stavovima i uverenjima.

Najzad, treba naglasiti da principi političkog obrazovanja i vaspitanja čine integralno jedinstvo. Oni se u nastavi ne mogu odvajati, međusobno suprotstavljati ili pojedinačno realizovati. Uvažavanjem jednog principa jednovremeno se uvažavaju neki elementi drugih principa.

Nastavne metode u funkciji razvijanja motivacije

Sa stanovišta ove teme, primena adekvatnih metoda, njihovih varijanti i kombinacija, ima veliku ulogu u razvijanju motivacije i aktiviranju vojnika u nastavi. Koliko će oni biti zainteresovani za sadržaje, umnogome zavisi od primenjenih metoda. Nastava političkog obrazovanja i vaspitanja u kojoj dominira metoda usmenog izlaganja je stereotipna i dosadna. Osnovne uzroke slabosti u primeni metoda treba tražiti, u prvom redu, u nastavniku — komandiru, u njegovim stručnim i metodičkim sposobnostima. I ostali faktori nastave (cilj, sadržaj, opšti uslovi itd.) takođe imaju uticaja, ali je »nastavnikov odlučujući.«¹¹

Zapostavljanje metoda razgovora i diskusije u nastavi političkog obrazovanja i vaspitanja nije opravdano, jer se baš na taj način pokreće borba mišljenja, provocira iskustvo i lakše formiraju stavovi, uverenja i razvijaju sposobnosti. »Potpunije poznavanje motiva omogućuje nastavniku da uz pomoć adekvatnih metoda više ili manje uspešno vodi radoznalosti polaznika. Preplićući poznato i novo može se utjecati na razvoj radoznalosti i na oblikovanje poželjnih motiva. Upotrebom samo jedne metode, ako je uz to njezina primjena monotona, smanjuje se radoznalost i intenzitet motivacije prisutnih.«¹²

¹¹ Ilija Mrmak: *Metode vojne nastave*, VIZ, Beograd 1967, str. 186.

¹² Dušan Savićević: *Teorija i metodika marksističkog odgoja i obrazovanja odraslih*, »Školska knjiga«, Zagreb 1976, str. 230.

Nastavno gradivo jedan je od najvažnijih faktora koji utiču na izbor nastavnih metoda. Različiti predmeti i teme različito su interesantni za vojnike a nastavne metode takođe imaju svoju različitu privlačnost, i ako se primene u onim temama kojima najviše odgovaraju, efikasnije su od drugih metoda. U vezi s tim može se izvesti sledeći zaključak: privlačne teme, ako se izvode na interesantan način, izazivaju maksimum aktivnosti; privlačnost teme se povećava primenom kombinacije različitih metoda i demonstracijom adekvatnih nastavnih sredstava; ako se neprivlačne teme izlažu rutinski i nestvaralački, ne izazivaju aktivnost vojnika.

Rezultati ispitivanja pokazuju da razvijanju motivacije u političkom obrazovanju i vaspitanju značajno doprinosi: vođenje razgovora i diskusije; isticanje cilja predmeta, tema i nastavnih jedinica; solidna stručna pripremljenost komandira; stalne promene (inovacije) načina izvođenja nastave; umerena primena stimulativnih mera; primena adekvatnih nastavnih sredstava; puno uvažavanje iskustava vojnika i njihovih prethodnih znanja; uspostavljanje prijatne radne atmosfere i negovanje dobrih međuljudskih odnosa; kontinuirano i objektivno praćenje znanja, stavova, aktivnosti i celokupnog ponašanja; takmičenje; prilagođavanje nastave mogućnostima i sposobnostima vojnika (individualizacija); razvijanje bliže i dalje perspektive i upotrebne vrednosti znanja; isticanje da je učenje lična i društvena obaveza svakog građanina naše zemlje; povezivanje nastave sa životom jedinice i društvenom stvarnošću; korišćenje prikladne literature; uspostavljanje neposrednog kontakta i ukazivanje poverenja vojnicima.

Za vojnike koji su manje motivisani pogodni su sledeći *postupci*: individualni pristup svakom takvom vojniku; angažovanje boljih vojnika za rad s njima; angažovanje vojnih kolektiva, omladinskih organizacija i organizacija SKJ; konkretna zaduženja stimulisanje i manjeg napredovanja i aktivnosti radi razvijanja samopouzdanja; poznavanje prepreka i poteškoća s kojima su ti vojnici opterećeni; pripremanje popularnih i zanimljivih predavanja; upućivanje na popularnu literaturu; postepen rad, bez prisile; vrednovanje ne samo znanja već i zalaganja i izvršavanja drugih zadataka i sl.

Motivaciona funkcija vrednovanja dostignuća vojnika u političkom obrazovanju i vaspitanju

Problemi vrednovanja se često povezuju sa faktorima koji utiču na aktivnost, postizanja boljih rezultata, povratnog delovanja na

motivaciju i zadovoljstva sobom i nastavnikom. Za rezultate su podjednako zainteresovani svi učesnici u vrednovanju, jer dostignuća stoje u osnovi ljudskih potreba, zadovoljenja motiva samopotvrđivanja i afirmacije. Vrednovanje ima i izuzetnu motivacionu funkciju. Ona se ogleda u neprekidnoj težnji vojnika da saznaju rezultate svoga rada koji, ako se blagovremeno i argumentovano iznesu mogu podsticajno delovati na razvijanje opšte motivacije, na buđenje novih interesovanja i opšte zadovoljstvo.

Praksa i rezultati istraživanja pokazuju da svaki uspeh povećava motivaciju, a neuspeh je slabiji. To ilustruje poznata izreka da ništa tako ne uspeva kao uspeh. Zato svaka ocena, pored kvantiteta znanja, stavova, uverenja, sposobnosti i aktivnosti, treba da sadrži i kvantitativnu stranu u koju spadaju suštinske vrednosti sadržaja koje vrednujemo. Ako ocena ne izazove određeno raspoloženje i ljubav prema radu, onda ona ne sadrži motivacionu funkciju, već obratno — ona destimulativno deluje. To saznanje nameće nova rešenja u metodici nastave, u čijoj osnovi treba da egzistiraju stalni optimizam, pohvale i podsticaji čak i neznatnih napredovanja. Jer, »Ocena ima svoj smisao ako razvija svijest o vlastitom važenju. Izvan te funkcije ona je prinuda i kao svaka druga prinuda nameće one norme i uslove djelatnosti koji najčešće ne odgovaraju čovjekovom unutrašnjem svijetu potreba, želja i interesa«. ¹³

Sve to nalaže da starešine prilikom vrednovanja moraju da vode računa o psiho-socijalnim karakteristikama i obrazovnim mogućnostima svakog vojnika. Oni treba da kod njih stalno razvijaju optimizam i da postavljaju takva pitanja na koja oni mogu da odgovore, pitanja koja vode ka znanju, a ne ka neznanju. Komandiri se svakodnevno nalaze u situaciji koja im omogućava da još više upoznaju vojnike, njihove stavove, ponašanja, sklonosti, aktivnost u kolektivu i odnos prema radu.

Vrednovanje u političkom obrazovanju i vaspitanju

Vaspitno-obrazovna uloga vrednovanja ostvaruje se sticanjem uvida u stepen izgrađenosti (postojanja) vrednosti koje su utvrđene ciljem programa. Sadržaji vrednovanja, dakle, ne čine samo znanja, nego i sve vrednosti ostvarene u nastavi i životu vojnika. Samo takvo vrednovanje doprinosi motivisanosti u obuci i vaspita-

¹³ Veljko Đ. Babić: *Moralni stimulans u vaspitanju*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1973, str. 55.

nju, jer vojnici znaju da se vrednuju i druge osobine koje mogu biti čak i značajnije od znanja.

a) *Vrednovanje znanja* ima dugu tradiciju i veoma detaljno razrađene metode, tehniku i instrumente. Za naše potrebe dovoljno je da se podsetimo na razradu tog pitanja u metodici nastave društveno-političkog obrazovanja vojnika (DSNO — Politička uprava, 1969). Praksa je pokazala da se najčešće koriste usmeno proveravanje i kontinuirano posmatranje uspeha vojnika. Neopravdano je što se testovi znanja nedovoljno koriste. Slično je i sa pismenim proveravanjem. Osnovni razlozi za takvu praksu su poznati: za izradu valjanih testova potreban je stručni timski rad, a to često manjka. Test znanja ima neka preimućstva nad klasičnim načinom proveravanja — pruža veću objektivnost, reprezentativnost i ekonomičnost, ali on ima i nedostatke — povećava administraciju i smanjuje komunikativnost između komandira i vojnika, a zahteva i visoku stručnost i timski rad.

b) *Vrednovanje stavova vojnika* odnosi se na utvrđivanje sadržaja stavova prema osnovnim društvenim vrednostima koje se razvijaju na osnovu sadržaja Programa. Drugim rečima, oni se odnose na ulogu i položaj čoveka u društvu, društvenu svojinu nad sredstvima za proizvodnju, socijalističko samoupravljanje, ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, nesvrstanu spoljnu politiku, koncepciju ONO. vodeću idejno političku ulogu SKJ, borbenu gotovost jedinice i druge opšte i posebne vrednosti. Stavovi o tome su u tesnoj vezi sa znanjima, motivacijom i emocijom ličnosti. Ukoliko su stavovi pozitivniji, snažnije utiču na aktivnost vojnika, na njihovo zalaganje u vaspitanju i obuci i u drugim delatnostima.

Uvid u stavove je vrlo složeno područje vrednovanja. Pouzdani podaci mogu se dobiti merenjem pomoću skala stavova koji se prethodno validiraju. Međutim, bilo bi neracionalno oslanjati se samo na njihove rezultate. Jer, ljudi stavove ispoljavaju stalno, bilo verbalno bilo postupcima i ponašanjem. Zato je analiza rada i rezultata svakog pojedinca i jedinice u celini jedan od najznačajnijih postupaka vrednovanja stavova.

c) *Vrednovanje marksističkog pogleda na svet* je izuzetno složen problem, jer on obuhvata totalitet i jedinstvo čovekovih shvaćanja prirode, društva i čoveka, zasnovanih na marksističkoj nauci, ideologiji, politici radničke klase i SKJ i revolucionarnoj praksi. Marksistički pogled na svet se može vrednovati jedino vrednovanjem oblika, principa i metoda njegove izgradnje, odnosno čovekove praktične delatnosti. On se izgrađuje kroz celokupnu nastavu, va-

spitanje, rad i život u porodici, u društvenim i društveno-političkim organizacijama i zato ga je teško vrednovati u jednom vremenskom intervalu.

d) *Vrednovanje sposobnosti primene stečenih znanja u životu i političkom radu jedinice i šire društvene sredine* je jednostavnije, jer su indikatori te osposobljenosti konkretni postupci. To je, u stvari, vrednovanje sklada između reči i dela, između znanja i ponašanja vojnika. Zato je ono od izuzetnog značaja. Stvaralačko delovanje ljudi i jeste ishodište znanja koja se stiču. Vrednovanje te vrste predstavlja jedan od najznačajnijih činilaca koji povratno utiču na razvijanje motivacije.

e) *Vrednovanje osposobljenosti za samoobrazovanje* takođe je važno. Ostvaruje se praćenjem interesovanja vojnika za čitanje (samostalnost i uspešnost u korišćenju literature, čitanje dnevnih listova, interesovanje za emisije radija i televizije, beleške na časovima nastave i aktivnost i dr.). Valja imati u vidu da je osposobljavanje za samoobrazovanje bitan pokazatelj svakog obrazovanja, pa i političkog.

f) *Vrednovanje zalaganja i aktivnosti* ogleda se u sagledavanju svesne discipline i samodiscipline, razvijenosti osećanja dužnosti i odgovornosti vojnika, njihovoj marljivosti, volji, upornosti, istrajnosti u savlađivanju gradiva i izvršavanju svakodnevnih zadataka. Zalaganje se vrednuje posmatranjem i praćenjem rada vojnika, registrovanjem najznačajnijih podataka o aktivnosti, analizom rada na sastancima, posebnim listama za praćenje, čija je funkcija usmeravanje aktivnosti ljudi.

g) *Vrednovanje inicijative i stvaralaštva* ostvaruje se takođe praćenjem, registrovanjem, analizom i podsticanjem preduzimljivosti, snalažljivosti, pronalaženjem najboljih rešenja i nastojanjem vojnika da unapređuju odnose u jedinici, zatim, analizom osposobljenosti za samoinicijativno delovanje u obuci i vaspitanju, posebno u taktičkoj obuci, kulturnom životu i drugim aktivnostima. Osnovna pretpostavka vrednovanja inicijative i stvaralaštva je stvaranje povoljnih uslova za ispoljavanje vojnika kao subjekta celokupnog života, rada i obuke.

h) *Vrednovanje ponašanja vojnika* obuhvata: postupke koji su u skladu sa normama revolucionarne narodne armije a koje su sankcionisane Pravilom službe u oružanim snagama i Pravilnikom o vojnoj disciplini, zatim vrednovanje postupaka koji su specifični za određenu jedinicu i sredinu. To se ostvaruje praćenjem svakodnevnih situacija, analizom postupaka na sastancima vojnog kolektiva, SSO i SKJ, na raportu itd.

i) *Vrednovanje razvijenosti drugarstva, međuljudskih odnosa i spremnosti za saradnju* od posebnog je značaja za armijsku organizaciju s obzirom na ciljeve i zadatke koje ona ima. Vrednovanje tih vrednosti dolazi do punog izražaja u situacijama koje zahtevaju od svakog vojnika potpuno angažovanje, pružanje pomoći drugovima, zdrave međuljudske odnose i čvrsto drugarstvo. To se naročito ispoljava na vežbama, obuci, u otežanim uslovima rada i života, elementarnim nepogodama i sl.

j) *Vrednovanje odnosa prema društvenoj imovini* je svakodnevna pojava kojoj se u životu i radu jedinica poklanja izuzetna pažnja. Razlozi za takav odnos su poznati, a metodika vrednovanja je konkretna, jer se raspolaže materijalnim dokazima o dobrom ili lošem odnosu prema naoružanju i opremi, objektima u kasarni i odnosu prema društvenoj imovini uopšte.

k) *Vrednovanje motivisanosti i interesa vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje* u velikoj meri je povezano za vrednovanjem znanja, stavova i marksističkog pogleda na svet. Međutim, merenje motivacije dosta je složen i nedovoljno metodološki razrađen problem. Osnovni razlozi za takvo stanje leže u samoj prirodi motivacije. Naime, motivaciju ne možemo direktno meriti, tako da se prilikom konstrukcije instrumenata mogu pojaviti nepremostive teškoće: motivi se mogu samo posredno meriti; manifestacije motivacije su prikrivene; za merenje motivacije najobjektivnija je projekтивna tehnika; motivi su brojni i različiti, pa im odgovara raznovrsna metodološka aparatura; motivi se pojavljuju u spirali i teško je otkriti gde se završava jedan, a počinje drugi. Vrednovanje motivisanosti vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje moguće je na osnovu svakodnevnih spoljnih manifestacija. I, što je najvažnije, ono se ostvaruje kroz sve, već navedene sadržaje i postupke vrednovanja. Za komandira su najvažnija zapažanja o vojniku koja se odnose na njegovu volju, zadovoljstvo, nivo želje, vremensko trajanje aktivnosti, usmerenost pažnje, delovanje spoljnih faktora, shvatanje potreba i dr.

O nekim aspektima vrednovanja ovde je bilo reči prvenstveno sa stanovišta motivacije vojnika. Naše istraživanje je potvrdilo osnovna saznanja koja su sadržana u normativnim dokumentima, ali ona su isto tako pokazala da u praksi postoje još brojna pitanja koja normativno ne mogu biti regulisana i koja se odnose na metodiku vrednovanja, što je prvenstveno stvaralačka aktivnost starešina i drugih subjekata u jedinici.

Uloga komandira u razvijanju motivacije vojnika za političko obrazovanje i vaspitanje

Komandiri izvode obuku vrlo intenzivno, što je u periodu prilagođavanja za većinu vojnika dosta teško. Ta činjenica je veoma važna, jer ona bitno utiče i na nastavu političkog obrazovanja i vaspitanja. Obuka se izvodi iz više predmeta, pa se na aktivnost vojnika u obuci i vaspitanju gleda jedinstveno. Zbog toga je uloga komandira u razvijanju motivacije za političko obrazovanje i vaspitanje neodvojivi deo svih drugih predmeta i delatnosti u obuci i vaspitanju.

Psihološki aspekt položaja komandira u jedinici proizilazi iz svih do sada iznetih situacija i okolnosti. On ne nastupa samo kao obrazovan i stručno osposobljen čovek za svoj posao. On je, kao i svi drugi ljudi, takođe emotivno i motivaciono biće. Sa svim svojim pozitivnim osobinama i manama on deluje na vojnike, više ili manje vaspitno i uspešno.

O ulozi, autoritetu i snazi delovanja nastavnika — starešine izrečeno je mnogo krupnih misli. Lenjin je slušaocima Kaprijske škole pisao: »Nikakva kontrola, nikakvi programi itd. nisu apsolutno u stanju da izmene pravac rada koji je određen sastavom nastavnika«. ¹⁴ Marks u »Tezama o Fojerbahu« piše da sam odgajatelj mora biti odgajan, jer »ako hoćeš da vršiš uticaj na druge, moraš da budeš stvarno čovek koji podstiče i unapređuje druge«. ¹⁵ Drug Tito je često isticao ulogu ličnog primera starešine: »Danas mnogo doprinosi lični primjer starješine, prije svega njegov vlastiti uzoran rad, njegova predanost svom pozivu, njegov besprijekoran izgled i drugo, što će uvijek biti primjer za ugled i podsticaj mlađima.« ¹⁶

Komandir treba da poznaje određene zakonitosti psihološkog uzrasta vojnika, što znači da poznaje šta vojnika trenutno pokreće na određenu aktivnost, šta ga može pokrenuti sutra, a šta za nekoliko nedelja. Takođe, on treba da poznaje društvenu vrednost pojedinih motiva, jer svi motivi nemaju podjednaku društvenu važnost. Najvažniji motiv je svest vojnika koja ga pokreće na sve aktivnosti. Spoljni podsticaji imaju manju pokretačku snagu, oni su više stimulatori nego unutrašnja snaga. Možemo reći da je komandir uspeo tek onda kada su nagrade, pohvale i druge stimulatívne mere prerasle u unutrašnje motive i kada nisu više same sebi cilj. Isto tako, komandir treba da poznaje celu metodiku političkog obrazovanja

¹⁴ Lenjin, *O komunističkom vaspitanju i školi*, Sarajevo 1960, str. 103.

¹⁵ Marks, Engels, *O književnosti i umetnosti*, Beograd 1946.

¹⁶ Tito, *Intervju uredniku lista »Narodna armija«*, 7. oktobar 1965.

i vaspitanja. Tek tada vojnici mogu biti potpuno zadovoljni i reći kao što je to jedan rekao: »Naše starešine odlično znaju sve stvari, izvode dobru nastavu, ja im se divim.«

Koje su to osobine i postupci komandira — nastavnika političkog obrazovanja i vaspitanja koje treba da dođu do izražaja u razvijanju motivacije vojnika?

U odgovoru na pitanje koje osobine vojnici kod starešina najviše cene a da ih motivišu i pokreću njihove aktivnosti, dobijen je sledeći rang: negovanje saradnje u nastavi (84,4), stvaranje prijatne atmosfere na nastavi (83,3), stručnost (poznavanje gradiva) (83,5), uverenost u sadržaje o kojima govori (83,4), davanje dopunskih objašnjenja (82,2), uspostavljanje kontakta — razgovor, diskusija (80), druželjubivost (78,0), razvijanje samostalnosti kod vojnika (76,8), doslednost u zahtevima prema vojnicima (76,7), pohvale i druge stimulativne mere (76,2), realnost u postavljanju zahteva (76,0), unošenje inovacija u nastavu (71,9), tolerantnost prema drugačijim mišljenjima (71,1), objektivno vrednovanje rezultata rada (70,8), svakodnevno vrednovanje rezultata rada (68,4).

Da ne bismo ostali samo na analizi faktografskih činjenica, evo šta o tome misle vojnici u odgovoru na pitanje »Šta ti se kod nastavnika koji izvodi političku nastavu najviše dopada«. Izdvajamo samo karakteristične odgovore. »Neposrednost, jednostavnost izražavanja, sposobnost da komplicirane situacije interpretira vrlo jednostavno«; »Sviđa mi se to što poznaje gradivo i uspostavlja saradnju u razgovoru i diskusiji i razvija samostalnost kod vojnika«. »Dolaze spremni na čas. Pričaju prostim jezikom bez naročitog ulepšavanja, tako da su razumljivi svim vojnicima različite školske spreme. Osim toga čas se ne izvodi pod nekom striktnom komandom i starešina nije otuđen od vojnika«.

Komandir može da utiče na vojnike i da razvija motivaciju u obuci i vaspitanju, pre svega »klasnim idejno-političkim opredeljenjem i moralno-političkim vrlinama, stručnošću, odgovornošću i pravilnim rukovođenjem, svestranom brigom za potčinjene«.¹⁷ *On može da razvija samo one osobine kod vojnika koje i sam poseduje. Preneseno to na tlo motivacije, on može da razvija motivaciju samo ako je i sam visoko motivisan.*

Može se zaključiti da će nastavnik — komandir razvijajući pozitivne osobine kod sebe i kod vojnika steći autoritet koji počiva ne samo na zakonskim ovlašćenjima nego i na njegovim sposobno-

¹⁷ Uputstvo za izgrađivanje i jačanje borbenog morala JNA, Politička uprava SSNO, 1974, str. 36.

stima da pokreće i usmerava aktivnost vojnika putem stručnog, moralno-političkog i metodičkog prestiža. To znači, da njegov autoritet leži u visoko organizovanoj obuci i vaspitanju, visokoj stručnosti, moralno-političkoj opredeljenosti i psihološko-metodičkoj osposobljenosti za poziv vaspitača i nastavnika. U vezi s tim drug Tito je rekao: »Treba znati ući u život svakog čovjeka i razumjeti njegove teškoće, jer svaki je čovjek čitav svijet za sebe, biće koje ima veselih i žalosnih trenutaka u životu. Nije zato potrebno biti neki psiholog; dovoljno je biti čovjek, imati srca i osjećaj za ljude.«¹⁸

Obradujući andragoško-metodičke aspekte isticanjem značaja i strukture motivacije, zatim poznavanjem cilja političkog obrazovanja i vaspitanja, karakteristika sadržaja programa, uvažavanja nastavnih principa, primene nastavnih metoda, motivacione funkcije vrednovanja i mesta i uloge komandira u razvijanju motivacije — prezentirali smo neka pitanja koja su prvenstveno značajna za unapređenje prakse izvođenja nastave.

¹⁸ „Vojnopolitički informator“, br. 5/77, Politička uprava SSNO, str. 33.